

ZO MOEDER, NET ZO DOCHTER?

En plots zie je haar in de spiegel. Hoor je haar in je stem. Voel je haar in je bewegingen. Subtiel, maar onmiskenbaar. Hoe en hoezeer wordt een dochter haar moeder? En als dat gebeurt: waarom krijgt de ene warm van dat idee? En breekt de andere het koude zweet uit? Een relatie als geen ander, die tussen moeder en dochter. Door Guinevere Claeys, foto Marleen Daniëls

Modeontwerpster Annemie Verbeke en haar dochters Louise (l.) en Marguerite (r.), in de winkel van bloemist Thierry Boutemy.

Het is een oude wijsheid. Een van mannen wel. Wil je weten wie je vrouw echt is en, vooral, zal zijn? Kijk en luister dan goed naar haar moeder. De Britse schrijver Oscar Wilde vatte het zoals steeds iets puntiger: *All women become like their mothers. That is their tragedy.* Dan toch een macho, die dandy? Niet echt. Hij voegde er royaal aan toe: *No man does. That's his.* Mooi.

Moeder en dochter, geen intenser duo dan die twee. In de goede zin vaak. Helaas net zo geregeld in mindere goede. Zo hard de liefde kan vonken, zo verwoestend kan het onbegrip, zelfs de haat, uithalen. Meer, veel meer spanning, meer verwachtingen en subtiel stratego met schuldgevoelens dan tussen moeders en zonen. Een mijnenveld. Al zeker sinds Freud.

Of misschien vooral volgens Freud. Uit enquêtes spat doorgaans de vriendschap. Want dat worden ze meer en meer, moeder en dochter: vriendinnen. Uit enquêtes bij tienermeisjes en hun moeder blijken gemiddeld negen op de tien hun relatie te definiëren als vriendschap. Net zo vaak zeggen ze krek dezelfde opvattingen te delen. En dat is nieuw, toch in vergelijking met de babyboomers en hun moeders. Tussen hen leek de kloof meer dan eens onoverbrugbaar. Maar goed, dat was tussen vaders en zonen net zo. Een generatiestrijd was het, de welbekende tussen kort en lang haar. Minder met psychologie, alles met sociologie te maken.

TE VEEL VRIENDSCHAP

Hoe dan ook: sinds de kloof gedicht is, worden ze almaar closer, moeder en dochter. Ze delen (bed)geheimen, dragen dezelfde kleren, geven elkaar relatieadvies. Moeder proeft het leven voor, dochter houdt dat leven jong. Madonna en haar evenbeeld Lourdes illustreerden dat hedendaagse verband. Moeders en dochters zouden maar liefst vier keer zo veel contact hebben als vaders en zonen. Maar kijk, ook vriendschap doet de psychoanalyse de wenkbrauwen fronsen. *De een beweegt niet zonder de ander*, luidt de titel van een tekst van de beroemde Franse psychoanalytica Luce Irigaray over symbiotische relaties tussen moeders en dochters. En zo'n relatie is een medaille met een keerzijde, benadrukt Irigaray. Ze kan kracht geven, inspiratie. Maar net zo dreigen moeder en dochter erin op te lossen, erin te verstrikken.

'Waarom zouden moeders en dochter beste vriendinnen moeten zijn?' stelt psychoanalyticus Lieven Jonckheere zich hardop de vraag, docent psychologie aan de Gentse Hogeschool. De vraag stellen is ze beantwoorden. 'Dat is toch nergens voor nodig? Een moeder is al een moeder. Waarom zou ze ook nog eens de vacature moeten invullen van de beste vriendin? Een gezonde identiteit bouw je aan de hand van zo veel mogelijk verschillende ijkpunten. Een dochter moet loskomen van haar moeder om zelfstandig te kunnen functioneren. Om "bruikbaar materiaal" te zijn voor de maatschappij. Het is een lang, best lastig en heel delicaat proces. Een goede moeder, dat is dan ook een moeder die afstand kan nemen. Die haar kinderen met rust kan laten. Die liefdevol toekijkt vanaf de zijlijn.' De hand mag uitgestoken blijven. Voor het geval dat. Maar het is aan het kind om die vast te nemen.

'HOU ME VAST, LAAT ME LOS'

Jonckheere: 'Je zou eens moeten weten hoeveel vrouwen ik in therapie heb voor een problematische relatie met hun moeder. Ze zijn taboe, slechte moeders. Moederliefde is heiliger dan ooit. We hebben lang de vader aanbeden, nu doen we hetzelfde met de moeder. Als er al openlijk kritiek wordt gegeven op moeders, dan volgt altijd snel het vergoelkende: "Ja, maar ze bedoelt het allemaal zo goed." De relatie hoeft daarom niet meteen pathologisch te zijn. Maar zeer veel vrouwen lijden bijvoorbeeld al sterk onder een moeder die hen te veel claimt of belast.'

Het is een verstikkend mechanisme, dat van de claimende moeder. Eentje dat volgens de Nederlandse psychoanalytica Iki Freud bovendien van generatie op generatie doorgegeven wordt. Vrouwen die zich niet konden losmaken van hun moeder, claimen ook weer op hun beurt hun dochter. Waarom ze dat doen? Waarom nog zo dochters blijven opeisen en meestal via schuldgevoelens aan het nest willen binden? Uit scheidingsangst, vaak. Maar even dikwijls uit een gebrek aan gevoel van eigenwaarde, omdat ze ook zelf nooit voldoende losgeraakt zijn van hun eigen moeder en een zelfstandige identiteit hebben gevonden. Tragisch, want het enige doel van al dat claimen is geliefd te worden door hun kinderen. Ze willen eigenlijk alleen maar horen dat ze een goede moeder zijn. 'Als ze niet genoeg bevestiging krijgen, gaan ze die claimen', vatte Iki Freud het ooit samen in *Psychologie Magazine*. 'Liever onvrijwillige liefde dan te weinig liefde. Dus gaan ze desnoods de vloer schrobben om iets van dankbaarheid en genegenheid te krijgen.' De psychoanalytici wijzen overigens niet alleen de moeders met de vinger. De dochters hebben evenveel boter op het hoofd. 'Die zijn daar vaak heel dubbel in: ze vertellen hun moeder al hun problemen, maar klagen daarna dat ze zich er te veel mee moet.' Een vicieuze "hou-me-vast-laet-me-los-patroon".

Wat een kluwen. En hoe oneindig veel ingewikkelder toch dan tussen vaders en zonen. Hoe dat komt? Psychoanalyticus Lieven Jonckheere: 'De relatie tussen moeder en dochter is sowieso al directer, want lijfelijker. De mijlpalen in de ontwikkeling van een meisje zijn zeer lichamelijk van aard, en ingrijpender dan bij een jongen. De ontwikkeling van de borsten, bijvoorbeeld. Of de menstruatie. Hun moeder is hun rechtstreekse informatiebron. Een bron van een haast esoterische kennis. Eentje waar de wetenschap niet bij kan. Hun moeder is zo hun bondgenoot, hun lotgenoot. Dat te delen, dat maakt de relatie al zeer concreet, direct en diep.'

MINNELIED

Een welgemikte stamp tegen het heilige huisje van de moederliefde was ook het beruchte boek *Moeders en dochters — een driehoeksrelatie* van de Franse psychoanalytica Caroline Eliacheff en de Franse sociologe Nathalie Heinich, uit 2002. Moeder krijgt er 330 bladzijden behoorlijk van langs. Van de twee meest uitgesproken vormen van slechte moeders — enerzijds moeders die meer moeder zijn dan vrouw, wat leidt tot 'platonische incest', en anderzijds moeders die meer vrouw zijn dan moeder, wat leidt tot eeuwige behaagzucht en onzekerheid bij de dochter — tot alle soorten tussenin: jaloerse moeders, narcistische, superieure, afwezige, claimende, onrechtvaardige moeders, en zo passeren er nog wel de revue. Een ware aanslag op de baarmoeder, dat boek, de schrijfsters kregen de wind van voren.

Begin er nog maar eens aan, moeder worden. Wat een evenwichtsoefening. En wat een stabiliteit van geest vergt het. Maar goed, dat moederliefde zo delicaat is, bewijst uiteraard alleen maar hoe belangrijk ze is. Zoals Arno het ooit samenvatte: zelfs de grootste macho zal zijn moeder roepen als hij in de stront zit. Wat een wonderlijk minnelied trouwens, dat van Arno aan zijn moeder. Geen m/v die 'Les yeux de ma mère' uitzit zonder brok in de keel. 'Ma mère, elle m'écoute toujours quand je suis dans la merde.' Maar ook: 'C'est elle qui sait comment je suis nu.' En vooral: 'Dans les yeux de ma mère, il y a toujours une lumière.' Het is die oogluikende waakvlam waar het om gaat. En die moeders moeder maakt. Niet meer. Niet minder.

DEBUTANTEN

Worden dochters hun moeder? 'Ja', knikt Lieven Jonckheere. 'Niet op alle vlakken. Zeker wel op een aantal.' Niet zo onlogisch. Voor de helft dezelfde genepool, een opvoeding die de eigen opvoeding willens nilens echoot, en zoals gezegd soms ook enkele mechanismen uit de eigen

relatie met de moeder die voortgezet worden in de relatie met de dochter. En waarom sommige dochters dat zo vreselijk vinden? Los van de existentiële schok en het onbehagen dat dat sowieso oplevert? 'Het is schrikken. Je had je eigen identiteit, dacht je. Op eigen kracht opgebouwd. Je mag je moeder nog zo bewonderen, je wilt je eigen leven. Je eigen persoonlijkheid. Je eigen uitstraling. Het is schrikken om plots te voelen hoe de rekker je terugtrekt. Hoe je dan toch minder uniek en "eigen" bent dat je dacht.' Al krijgen net zo veel dochters het warm vanbinnen bij dat besef. Zeker dochters van moeders die er niet meer zijn. Een intense, zeer heikele liefde, tussen moeder en dochter. Het is onvermijdelijk: moeders maken fouten. Maar dochters ook. Niet onlogisch: samen met de dochter wordt ook haar moeder geboren. Het zijn debutanten, allebei.

4 X MOEDER-DOCHTER, 4 X ANDERS

1. ONTWERPSTER ANNEMIE VERBEKE EN DOCHTERS

Moeder-dochterrelatie?

Close, maar ver genoeg. Inspirerend: als moeder, als vrouw, als creatieveling.

Louise (26): 'Mijn moeder en ik hebben dezelfde ogen en dezelfde loyaliteit in onze vriendschap, maar voor de rest verschillen we fundamenteel. En die verschillen hebben we ook altijd gekoesterd. Word ik ooit moeder, dan graag zoals zij: inspirerend, warm, liefdevol observerend. Nooit dwingend een richting aanwijzen. Hoogstens wat bijsturen, als dat moet. Als mensen me zeggen dat ik op mijn moeder lijk, dan vind ik dat een ongelooflijk compliment. Ik vind haar ontzettend mooi. In elke zin.'

Marguerite (24): 'Ik lijk sterk op mijn moeder. Zeker die vreemde combinatie van kwetsbaarheid en sterkte delen we. Net als een overgevoeligheid voor rechtvaardigheid. Eerlijkheid. Ik sta op mijn zelfstandigheid, maar tegelijk wil ik haar heel vaak zien en horen. Ze is mijn spiegel, mijn toetssteen. We zijn trots op elkaar.'

2. EDINA EN DOCHTER SAFFRON UIT 'ABSOLUTELY FABULOUS'

Moeder-dochterrelatie?

Moeder is de puberende dochter. Dochter is de hypervertwoordelijke moeder.

Karikaturaal, de moeder-dochterverhouding in de Britse serie *Absolutely fabulous*. Maar ze komen wel voor, moeders die meer vrouw zijn dan moeder en steun zoeken bij hun dochter. Dochters die hun moeder moeten bemoederen, komen daar zelden zonder schade van af.

3. SNEEUWUITJE EN DE MOEDER-KONINGIN

Moeder-dochterrelatie?

De narcistische en jaloerse moeder. Opnieuw fictie, maar ook deze moeder is niet uitzonderlijk: de moeder die het niet kan aanzien hoe haar eigen jeugdigheid en schoonheid tanen en hoe die bij haar dochter net openbloeien.

4. ERIKA EN MOEDER IN HET BOEK 'LA PIANISTE' (ELFRIEDE JELINEK)

Moeder-dochterrelatie?

Moeder is alleen nog moeder. De veertigjarige pianiste Erika woont nog altijd bij haar verstikkende moeder. De dochter blijft het 'narcistische speeltje van de moeder, dat haar identiteit ondersteunt'. De film laat royaal de dramatische gevolgen zien: masochisme, voyeurisme, zelfverminking en de totale onmogelijkheid om een liefdesrelatie te beginnen.